

OTA-ONA VA BOLA O'RTASIDAGI MUNOSABATLAR PSIXOLOGIYASI

N.Sh. Gaziyeva

Angren Universiteti "Pedagogika va psixologiya"
kafedra katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Bizning bolalar bizning keksa yoshimizdir. To'g'ri tarbiya-baxtli keksaligimiz. Yomon tarbiya kelajak g'amimiz, bu bizning ko'z yoshlarimiz, bu bizning o'zga xalqlar butun mamlakat oldidagi aybimiz. Ona bolaning birinchi ustoz bo'lib, bolaning kelajagini to'g'ri yo'lda olib borish haqida malumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, hissiy, affektiv, psixotexnik, tajriba, omillar, tuyg'ular, munosabatlar, psixologik, ota-ona.

Oila ota-onalar uchun ta'lim, bu birinchi navbatda o'z-o'zini tarbiyalashdir. Agar uyda siz qo'pol yoki maqtanchoq bo'lsangiz yoki mast bo'lsangiz va undan ham yomoni, onangizni haqorat qilsangiz, endi siz ta'lim haqida o'ylashingiz shart emas: siz allaqachon bolalaringizni yomon tarbiyalayapsiz va eng yaxshi maslahat yo'q, siz uchun hech qanday usullar yordam bermaydi. Bola - oilaning ko'zgusi; quyosh bir tomchi suvda aks etganidek, ona va otaning axloqiy pokligi bolalarda ham shunday namoyon bo'ladi. "Oilaviy hayotning asosiy ma'nosi va maqsadi - bu bolalar tarbiyasi". "Ko'p muammolarning ildizi shundaki, odam bolaligidan o'z xohish-istaklarini boshqarishga o'rgatilmagan, ularga "mumkin", "kerak", "yo'q" tushunchalari bilan to'g'ri munosabatda bo'lishga o'rgatilmagan".

Bolaning rivojlanishi va uning hissiy sohasi an'anaviy ravishda ontogenezing dastlabki bosqichlarida ona va bola o'rtasidagi o'zaro ta'sir omiliga alohida e'tibor beriladi. Bola boshidanoq ijtimoiy mavjudot bo'lib, o'z mavjudligini saqlab qolishga mutlaqo qodir emas va eng yaqin insonlarga mutlaqo bog'liqdir. Voyaga yetgan bolaga ta'sir qilishning o'ziga xos usullarining paydo bo'lish zarurati ona bilan o'zaro munosabat jarayonida ona va bola o'rtasida bevosita hissiy aloqa paydo bo'lishiga olib keladi. Bola bilan doimiy aloqada bo'lish jarayonida ona uning atrof-muhit bilan affektiv munosabatlarini tartibga solish, uning xatti-harakatlarini affektiv tashkil etishning turli xil psixotexnik usullarini o'zlashtirishga, affektiv jarayonlarni barqarorlashtirishga yordam beradi. Ona, o'z navbatida, ushbu jamiyatga va o'ziga xos bo'lgan an'anaviy me'yorlar va qadriyatlarining tashuvchisi.

Shunday qilib, onaning munosabat uslubi va o'ziga xos hissiy tajribasining xususiyatlari, bir tomondan, ma'lum bir madaniyatda bolaning hissiy namoyon

bo'lishining ijtimoiy maqbul usullarini shakllantirish muhiti bo'lsa, ikkinchi tomondan, onaning o'ziga xos hissiy tajribasi. Bunday ko'rinishlar uchun cheklovchi ramka, chunki bola hissiy o'zaro ta'sir qilish imkoniyatlari to'plami bilan cheklangan. Shuning uchun bolaning rivojlanishida va uning keyingi hayotida ko'p narsa ota-onaga bog'liq.

Bola tug'ilgandan so'ng, uning rivojlanish jarayoni uchta ketma-ket bosqich bilan tavsiflanadi: ma'lumotni singdirish, taqlid qilish va shaxsiy tajriba. Davr davomida prenatal rivojlanish tajriba va taqlid yo'q. Ma'lumotni singdirishga kelsak, u maksimal darajasida davom etadi. Inson o'zining keyingi hayotining hech bir davrida prenatal davrda bo'lgani kabi intensiv rivojlanmaydi, hujayradan boshlanib, bir necha oy ichida ajoyib qobiliyat va bilimga so'nmas ishtiyoqli mukammal mavjudotga aylanadi. Prenatal rivojlanish embrionni, keyin esa homilani eng ko'p ta'minlash zarurati g'oyasiga asoslanadi eng yaxshi materiallar va shartlar. Quyidagi naqsh mavjud: onaning boshidan kechirgan hamma narsani bola ham boshdan kechiradi. Ona - bolaning birinchi olami, uning moddiy va aqliy nuqtai nazaridan "tirik manbasi". Shuning uchun, u boshidan kechirgan hamma narsani homila ham boshdan kechiradi. Onaning his-tuyg'ulari uzatiladi, uning ruhiyatiga ijobiy yoki salbiy ta'sir qiladi. Ona tashqi dunyo va bola o'rtasida vositachi hamdir. Rivojlanayotgan inson bu dunyoni bevosita idrok etmaydi. Biroq, u doimiy ravishda onaning atrofidagi dunyo uyg'otadigan his-tuyg'ularni qamrab oladi. Bu jonzot ma'lum bir tarzda rang berishga qodir bo'lgan birinchi ma'lumotni qayd etadi, kelajak shaxsiyati, hujayra to'qimalarida, organik xotirada va paydo bo'lgan psixika darajasida. Psixologik sog'lom shaxsni shakllantirishga qanday tarbiya sharoitlari yordam beradi? Ushbu maqolada men sizni chaqaloqlik davridagi ona-bola munosabatlarini ko'rib chiqishni taklif qilaman. Ko'rinishidan, bu yoshda bola hali ham kichik va hech narsani tushunmaydi, shuning uchun u hech qanday psixologik jarohat ololmaydi. Ammo, psixoanalitiklarning so'nggi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, aynan shu davrda dunyoga, o'ziga va boshqalarga munosabat asoslari qo'yiladi. Ya'ni, u dunyoga, o'ziga ishonadimi; u bu dunyoda o'ziga va boshqalarga suyana oladimi; yopiq, sovuq, uzoq yoki ochiq, do'stona va samimiy munosabatlar o'rnatishga moyil bo'ladi. O'ziga ishongan, jasur, qat'iyatli, faol, o'ziga tayanishni va o'zi uchun to'g'ri qaror qabul qilishni biladigan bolani tarbiyalash uchun bu davrda asosiy narsa nima? Ishonchim komilki, ko'proq va kamroq aqli raso ota-onalar farzandlariga mumkin bo'lgan va imkonsiz bo'lgan hamma narsani berish uchun ko'p harakat qilmoqdalar, ammo, afsuski, xatolar ko'pincha kuch etishmasligidan emas, balki jaholatdan kelib chiqadi.

Bolaning kamoloti ota-onaning to'g'ri mehriга asoslangan tabiiy o'sish va rivojlanish natijasida yuzaga keladi. Payg'ambarimiz (s.a.v) ning "Ota o'z farzandiga chiroyli tarbiyadan yaxshiroq meros qoldirolmaydi" degan ibratli xadislari ham bejizga

emas.¹ Ko'p narsa ona va bola o'rtasida tug'ilishdan boshlab, bolaning hayotining birinchi kunlaridanoq qanday va qanday munosabatlar paydo bo'lishiga bog'liq. Hayotining birinchi yilida bola nochor, butunlay ota-ona qaramog'iga bolib, uning to'g'ri rivojlanishi kattalarning unga qanchalik yaxshi g'amxo'rlik – parvarishiga bog'liq. Go'daklik davrida ota-ona sevgisi hissiy elementga ega bo'lib, jismoniy aloqa va g'amxo'rlik orqali jismoniy parvarishda namoyon bo'ladi. Bu davrda onaning asosiy vazifasi bolaning ehtiyojlarini qondirish uchun uning sezgirligini ochishdir. Bolaning holati va ehtiyojlarini to'g'ri taxmin qilish va ushbu ehtiyojlarni qondirishning eng yaxshi usullarini bashorat qilish uchun u bilan shunday yaqin hissiy va psixologik aloqani saqlab qolish. Bu davrda ota-ona va bola o'rtasidagi asosiy muloqot, asosiy dialog teginish, g'amxo'rlik, onaning ovozi, uning intonatsiyasi orqali quriladi. Bularning barchasida bola onaning unga bo'lgan munosabatini, uning mehrini, g'amxo'rligini, shuningdek, charchoq, qayg'u, norozilik va boshqa his-tuyg'ularni his qiladi. Shunday qilib, bola dunyoni anglaydi, ota-onasini va o'zini biladi, onasining unga bo'lgan munosabatini his qiladi, tushuna boshlaydi, munosabatlarni his qiladi. Bola onaning o'ziga bo'lgan munosabatini his qiladi, uni o'ziga singdiradi. Bu vaqtda ona bolaga qanchalik e'tiborli va g'amxo'r bo'lsa, bola o'ziga va natijada boshqalarga ham shunchalik yaxshi munosabatda bo'ladi. Ammo g'amxo'rlik va e'tibor bolaning ehtiyojlariga mos bo'lishi kerak, ya'ni uning o'sishining har bir bosqichida bolaning ehtiyojlaridan ko'p va kam bo'lmasligi lozim. Bolani ota-ona tomonidan haddan tashqari himoya qilish ya'ni onaning o'zi qo'lidan kelganidan ko'ra ko'proq vasiylik va g'amxo'rlik qilish, unga kerak bo'lganidan ko'ra, bolaning befarq va yopiq xarakteriga olib kelishi mumkin. Bunday ona bilan munosabatlarda o'zingiz uchun qulay masofani saqlab qolishning yagona yo'li - o'zingizning ichingizda yashirinishdir. Ichki dunyo - bola kuchliroq kattalar bilan zo'ravonlik, yoqimsiz uchrashuvlardan uning panohiga aylanadi. Yopiq xarakter shunday shakllanadi, - "Bola ota -ona bilan munosabatga kirishganda, ota-onadan qanday munosabatni olsa shu munosabatni ko'rsatadi. Bolaning psixologiyasi juda murakkab hisoblanadi. Bola boshidan, bolalik chog'laridan unga ko'rsatilgan munosabatlarni boshqa insonlarda sinab ko'rishga harakat qiladi, va shu tarzda unda boshqalarga munosabat shakllanadi. Bola otadan ham ko'proq onadan tarbiya oladi. Ota bolaga, tarbiyaning mazmunini ko'rsatadi yoki tugashini nomayon qiladi.

Bola o'sib ulg'aygan sari, onaning kuchli hissiy-psixologik, tanadagi ishtiroki kichikroq nisbatlarga kamayadi. U bolaga xavfsizlikning elementar hissini berish vazifasini bajaradi. Keyinchalik, kechikish va o'smirlik davrida ota-onalar bolani

---

¹ Farzandlar – kelajak poydevori Scientific journal “Scholar” with the title: ISSN: 2181-4147
Volume 1, |No. 31 (2023) SJIFactor: 3.156

mustaqil fikrlash, his qilish va harakat qilish, izlanish, tajriba qilish, tavakkal qilish, o'z qobiliyatlaridan foydalanish va rivojlantirish, unga "o'zi bo'lishga" yordam beradi va uni qo'llab-quvvatlaydi. Bu oxir-oqibatda bolaga va kattalarning yordamiga bog'liq bo'lgan erta munosabatlarni o'zaro hurmat, tenglik va do'stona mehr-muhabbatning yetuk munosabatlari bilan almashtirishga olib keladi. Ota-ona muhabbati, egaliksiz, dominant bo'lmagan mehrga aylanadi, bu bolaning alohida va mustaqil shaxs sifatida rivojlanishiga yordam beradi.

Ota -onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar - bu murakkab munosabatlar tizimi, tarbiya psixologiyasini o'rganishning predmeti bo'lib, uning maqsadi ota -onalar va bolalar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirish mexanizmlarini, avlodlarning o'zaro ta'sirini aniqlashdir, shuningdek, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro tushunish psixologik muammolarining oldini olish. Ota-bola munosabatlarining murakkabligi eng ko'p umumiy sabab oilalar psixologlarga murojaat qilishadi. Zamonaviy oila instituti inqiroz holatida. Oilaviy munosabatlarning beqarorligi, bolani to'g'ri tarbiyalash qobiliyati va xohishining yo'qolishi bir qancha tashqi va ichki omillar bilan belgilanadi. Ota -onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarga qanday omillar ta'sir qiladi? Ular qanday asosiy xatolarga yo'l qo'yishadi zamonaviy ota -onalar bolaning shaxsiyatining shakllanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadimi? Bola uchun oila asosiy yashash joyi, rivojlanishi va psixologik shakllanishi hisoblanadi. Bola erta bolalik davrida oilada ijtimoiy munosabatlarning asosiy modellarini tushunadi (shu jumladan ota -onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar, ota -onalar va katta avlod o'rtasidagi munosabatlar misolida). Bolalik - bu inson rivojlanishining asosiy davri, u dunyoni bilishni o'rganadi, idrokning asosiy mexanizmlarini, odamlar o'rtasidagi munosabatlarning asoslarini tushunadi. Psixologlarning fikricha, bolalikdan asosiy ko'nikma va ko'nikmalar, shaxsning psixologik fazilatlarini qo'yiladi, u faqat keyingi hayoti davomida rivojlanadi.

Oila instituti bola uchun o'ta muhim, chunki bolalikdan jamiyatdan qisman ajralib qolish xarakterlidir. Bola uchun ota-onalar insoniy munosabatlarni tushunishning asosiy manbai hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oila institutini mustahkamlash sohasida kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo'yicha maxsus o'quv kurslari tashkil etish to'grisida"gi qarorida: "Quyidagilar maxsus o'quv kurslarining asosiy vazifalari etib belgilansin: yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, oiladagi nizoli holatlarni hal qilishning huquqiy va psixologik asoslarini o'rgatish, ajrashishlarning oldini olish hamda oiladagi ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash sohasida kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish; oila institutini mustahkamlash, oilaning reproduktiv salomatligi va demografik rivojlanishi, uning farovonligi va xotirjamligini oshirish; er-xotin, ota-ona va farzandlar, er-xotin va ularning ota-onalari o'rtasidagi munosabatlar,

shuningdek zamonaviy oilaning namunali shaklini hamda “Oila jamiyat va davlat himoyasida” konstitutsiyaviy prinsipini keng targ‘ib etish va jamiyatga singdirish; zamonaviy namunali oilaning mezonlarini belgilashda ishtirok etish, zamonaviy oilani rivojlantirish muammolari, oilaning ichki munosabatlari, shaxslararo munosabatlarni, boy madaniy tarixiy meros va an’anaviy oilaviy qadriyatlarni o‘rganish; oila-nikoh munosabatlari sohasidagi O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi va xalqaro tajribani o‘rganish; oila institutini rivojlantirish va uning zamonaviy shaklini joriy etish”, - deya belgilanib qo‘yilgan.²

Bolaning shaxsiyatining shakllanishiga nafaqat ota -onasining bolaning o‘ziga bo‘lgan munosabati, balki ota -onaning bir -biriga bo‘lgan munosabati ham ta’sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, agar bolaga ota va onadan etarlicha e’tibor berilsa, ikkala ota -ona ham uni tarbiyasida bir xil darajada faol ishtirok etsa, bola g‘amxo‘rlik va muhabbat bilan o‘ralgan bo‘lsa -da, lekin ota -onaning o‘rtasida ziddiyatlar yuzaga kelsa, bu vaziyat bolalarda keyingi hayotida aks etadi.

Oila muhiti bolaga ikki xil darajada ta’sir qilishi mumkin: uning shaxsiy rivojlanishi (psixologik muammolar, ichki qarama-qarshiliklar, komplekslar, qo‘rquvlar), uning jamiyatdagi munosabatlarining shakllanishi (munosabatlardagi muammolardan qochish uchun yolg‘izlikka tortishish). Bu ta’sir ikkalasida ham namoyon bo‘lishi mumkin erta bolalik (maktabgacha, maktab yoshi) va yetuk yoshda o‘z oilasini yaratish yoki o‘z oilasini yaratishdan ataylab bosh tortish.

Bolaning qaysi bosqichida o‘sgan va tarbiyalangan oilaning nosog‘lom muhitining ta’siri o‘zini namoyon bo‘lishini aniq taxmin qilish mumkin emas. Biroq, nosog‘lom deb aniq aytish mumkin oilaviy muhit, ota - onalar va bolalar o‘rtasidagi murakkab munosabatlar aks etadi.

Bolaning sizga ishonishi, uni sevishi va sizni sevishiga ruxsat berish uchun sharoit yarating, shunda u sizga keragidan ortiq bo‘lgan natijani ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 26-martdagi 230-son “Oila institutini mustahkamlash sohasida kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo‘yicha maxsus o‘quv kurslari tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori
2. Oila psixologiyasi - 2008 yil. F.A.Akramova, G.Solihova, G.Niyazmetova, G.M.Shaumarov.
3. <https://dedale.ru/uz/vzaimootnosheniya-roditelei-i-detei-otnosheniya-vzroslyh-detei-s-roditelyami/>
4. Farzandlar – kelajak poydevori. Scientific journal “Scholar” with the title: ISSN: 2181-

4147 Volume 1, |No. 31 (2023) SJIFactor: 3.156

² Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 26-martdagi 230-son “Oila institutini mustahkamlash sohasida kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo‘yicha maxsus o‘quv kurslari tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori